

12. Achmatowa A. Poezje / A. Achmatowa ; wybór i posłowie Jadwiga Szymak-Reiferowa. – Wyd. II. – Kraków : Wyd. Literackie, 1986. – S. 20.
13. См. м. лр. работы : Czuplejewicz E. Poezja jako dialog / E. Czuplejewicz. – Warszawa, 1981. – S. 87–118 ; Starowieyska-Morstinowa Z. Ci, których spotkałam / Z. Starowieyska-Morstinowa. – Kraków, 1962 ; Terlicki T. Przypisy. [w:] M. Pawlikowska-Jasnorzewska. Ostatnie utwory / T. Terlicki. – Londyn, 1956 ; Samozwaniec M. Maria i Magdalena / M. Samozwaniec. – Kraków, 1956 ; Pawlikowska na tle prądów kulturalnych epoki. [w:] A. Sandauer. Samobójstwo Mitrydatesa. Eseje. – Warszawa, 1968. – S. 69–97 ; Zacharska J. Miniatury poetyckie Pawlikowskiej w “Pocałunkach”. “Przegląd Humanistyczny”. – 1967. – Nr 2. – S. 71–88 ; Buczkówna M. Maya w ogrodzie słów. “Poezja” / J. Zacharska. – 1970. – Nr 7. – S. 9–22.
14. Pawlikowska-Jasnorzewska. Smak miłości / M. Pawlikowska-Jasnorzewska ; wybór Andrzej Żmuda. – Warszawa ; Rzeszów, 2008. – S. 108.
15. Ibidem, s. 110.
16. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Pocałunki / M. Pawlikowska-Jasnorzewska ; wybór Andrzej Żmuda. – Warszawa ; Rzeszów, 2008. – S. 35.
17. Ibidem, s. 45.
18. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska ; wybrała i wstępem opatrzyła Maria Józefacka. – Lubelskie, 1986. – S. 96.
19. Язык и культура. Взаимопонимание. – СПб. : [б. и.], 1999. – С. 12. (См. др. работы: Бахилина К. Б. История цветообозначений в русском языке / К. Б. Бахилина. – М., 1975 ; Васильевич А. П. Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Васильевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко. – М., 2005 ; Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство / Р. М. Фрумкина. – М., 1984).
20. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska ; wybrała i wstępem opatrzyła Maria Józefacka. – Lubelskie, 1986. – S. 85.
21. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Pocałunki / M. Pawlikowska-Jasnorzewska ; wybór Andrzej Żmuda. – Warszawa ; Rzeszów, 2008. – S. 62.
22. Павловский А. П. Анна Ахматова. Очерк творчества. – Л. : Лениздат, 1966. – С. 34, 37–38.

УДК 821.09:821.161.2+821.133.1

Богдана Салюк

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТРИЛОГІЇ ВС. НЕСТАЙКА “ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ”

У статті трилогія Вс. Нестайка “Тореадори з Васюківки” трактується з позиції категорії інтертекстуальності. Досліджено типи міжтекстової взаємодії твору із прототекстами.

Ключові слова: інтертекстуальність, прототекст, алюзія, цитата.

Салюк Богдана. Интертекстуальные аспекты трилогии Вс. Нестайка “Тореадоры из Васюковки”. В статье трилогия Вс. Нестайка “Тореадоры из Васюковки” рассматривается с позиции категории интертекстуальности. Исследованы типы межтекстового взаимодействия произведения с прототекстами.

Ключевые слова: интертекстуальность, прототекст, аллюзия, цитата.

Saljuk Bohdana. Intertextual Aspects of Trilogy V. Nestajko “Toreadors from Vasjukivka”. In the article trilogy “Toreadors from Vasjukivka” by V. Nestajko is considered from position of intertextuality. Types of intertextual interaction between work and pretext are investigated.

Key words: intertextuality, pretext, allusion, quotation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Сучасна літературознавча наука досить активно послуговується категорією інтертекстуальності, що розглядається як “загальна сукупність міжтекстових зв’язків, у склад яких входять не тільки несвідома, автоматична або ... ігрова цитация, але й спрямовані, усвідомлені, оцінювальні відсилання до попередніх текстів і літературних фактів” [7, 294]. Теоретичними дослідженнями інтертекстуальності займалися такі вчені: Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Деріда, У. Еко, Ж. Женет, Ю. Крістева, Ю. Лотман, М. Ріффатер, П. Торроп, М. Фуко та ін. Термін “інтертекстуальність” був уведений у науковий дискурс теоретиком постструктуралізму Ю. Крістєвою на позначення міжтекстових відношень. Із точки зору цієї категорії будь-який текст є інтертекстом (Р. Барт), у якому на різних рівнях та в різних формах присутні інші тексти попередньої і/або сучасної культури, і розуміється як “відкрита структура” (Ю. Крістева).

Дитячу літературу, вважаємо, варто вивчати крізь призму новітніх літературознавчих методологій, тому правомірно проаналізувати її з позиції інтертекстуальності. Трилогія Вс. Нестайка “Тореадори з Васюківки” є одним із найпопулярніших творів сучасної української дитячої літератури, що, до речі, активно взаємодіє з іншими текстами. Тому метою нашої статті є дослідження інтертекстуальних відношень відомої трилогії Вс. Нестайка із “сильними” текстами зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідники інтертекстуальності (Н. Баширова, Т. Денисова) визначають “сильні” як “постійно затребувані тексти, що отримали статус значущих у культурі в певний історичний момент”, а тому саме ця категорія текстів має “високий інтертексту-

альний потенціал” [1, 169]. При віднесенні того чи іншого тексту до розряду “сильних” слід керуватися такими критеріями: частота звернення до тексту в сучасних художніх творах; можливість реінтерпретації тексту, тобто його втілення в інших видах мистецтва; факт упізнання того чи іншого тексту в мовленнєвій комунікації; позачасова та неминаюча цінність тексту, затребуваність його в різні історичні та культурні епохи; найчастіше ці тексти (“ядерні”, за термінологією Н. Кузьміної) включені до шкільної програми [1, 169].

У трилогії Вс. Нестайка присутні такі “сильні” тексти, як “Робінзон Крузо” Д. Дефо, “Пригоди Тома Соєра” М. Твена, “Ревізор” та “Повість про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем” М. Гоголя, що входять до “інтертекстуальної енциклопедії” (У. Еко) дитини середнього шкільного віку.

Слід зауважити, що, згідно з категорією інтертекстуальності, будь-який текст може вступати в діалог з іншими текстами за допомогою міжтекстових взаємозв’язків, які Ж. Женет класифікував таким чином: інтертекстуальність як “співприсутність” в одному тексті інших текстів; паратекстуальність як відношення тексту до свого заголовка, епіграфа, післямови; метатекстуальність як коментуюче або критичне посилення на прототекст; гіпертекстуальність як пародіювання одним текстом іншого; архітекстуальність як жанровий зв’язок текстів [3, 219].

При аналізі будь-якого художнього твору дослідник насамперед стикається з паратекстуальністю, тобто відношенням тексту до свого заголовка. На думку теоретика дитячої літератури М. Славової, окрім традиційних функцій “перемикача” із актуальної дійсності читача у світ художнього твору та своєрідного “коду” до його художнього смислу, у творах для дітей заголовки отримують нові функції “провокатора” щодо ігрової рецептивної настанови та “вказівки”, спрямованої на адекватне сприйняття тексту [5, 64].

Заголовок першої частини трилогії Вс. Нестайка “Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурузо та його вірного друга і однокласника Павлуші Завгороднього в школі, дома та на безлюдному острові поблизу села Васюківки” є трансформованою цитатою повної назви роману Д. Дефо “Робінзон Крузо” (“Життя, надзвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо, моряка з Йорка, який прожив двадцять вісім років у повній самотності на безлюдному острові, коло берегів Америки, поблизу гирла ріки Оріноко...” [тут і далі курсив

наш. – С. Б.]). Заголовок повісті виражає інтертекстуальні (відсилає до відомого твору) та паратекстуальні (налаштовує на сприйняття власного тексту) відношення, таким чином “у своїх зовнішніх проявах заголовок подається як метатекст щодо тексту, у внутрішніх – як суб’єкт єдиного цілого тексту” [6, 31]. Додамо, що використана письменником форма “назви-оповідання” (термін М. Славової) полегшує доступ читача до розгорнутого змісту тексту.

Власне інтертекстуальність як тип взаємодії текстів створює конструкції “текст у тексті”, а саме роман Д. Дефо як прототекст присутній у тексті першої частини трилогії. Так, один із “тореадорів”, Ява, вирішує втекти з дому після ряду нещасливих подій (переекзаменовка, історія з загубленням у кукурудзі) і не будь-куди, а саме “на який-небудь *безлюдний, необітаємий острів*” [4, 85]. Ця алюзія відсилає до відомого твору та, водночас, є рефлексією героя на прочитаний роман Д. Дефо. У “чужому” тексті (трилогія Вс. Нестайка) заголовок твору англійського письменника, що виділений графічно, виступає цитатою:

“– Не пропаду, – впевнено сказав Ява і витяг з-під сорочки книжку. – От жив же чоловік на безлюдному острові – і нічого. Не пропав.

– Що за книжка? – питаю.

– “*Пригоди Робінзона Крузо*”. Читав?” [4, 86].

Таким чином, прототекст роману Д. Дефо має всі шанси бути безпомилково упізнаним читачами, навіть без згадки про автора.

Цікаво, що Ява, герой дитячої повісті, діє за певним сценарієм, відповідно до пригод Робінзона Крузо. Бешкетник так само таємно тікає з дому, збираючись пробути на безлюдному острові, який назвав островом Переекзаменовки (у Робінзона Крузо – острів Відчаю), рівно двадцять вісім років, два місяці і дев’ятнадцять днів. Однак, на відміну від героя прототексту, якого доля занесла на безлюдний острів унаслідок корабельної аварії, Ява сам прискіпливо обирає острів: “Я [Павлуша. – С. Б.] щоразу питав: «Може, оцей? Чи оцей? Гарненький же безлюдний острів. Те, що треба». Але в Кукурузо була своя думка, і всі острови він позабракував” [4, 90]. Український Робінзон Крузо, а точніше Кукурузо (прізвисько, що дав Павлуша, знижує прототекст, надаючи комічності: “То він був Крузо, а ти – Кукурузо” [4, 87]), робить усе за книгою, проте більшість благ дістається йому не власною працею, а завдяки зовнішнім чинникам.

Наприклад, курінь йому робить Павлуша, усе необхідне для життя на острові збирає вдома тощо. Отже, інтертекстуальність у повісті прослідковується на рівні сюжету.

Текст повісті вступає у гіпертекстуальні зв'язки зі своїм прототекстом. Пародіюючи стиль роману Д. Дефо, Вс. Нестайко створює комічні ситуації. Як і Робінзон Крузо, Кукурузо веде щоденник: *“Робінзон Крузо на острові щоденника писав, записував усі події, які з ним траплялись. Що ж, я [Ява. – С. Б.] гірший за нього? Я теж, як і він, на острові. А на острові без щоденника не можна”* [4, 99]. Наслідкування стилю оповіді прототексту яскраво виражене. Порівнюючи щоденники двох Робінзонів, бачимо, що для Крузо, який, наче “боржник і кредитор”, записував усі погані та хороші факти, злом є те, що він “закинутий долею на похмурий відлюдний острів” без “жодної надії на визволення”, відповідно у графі “добро” протиставлено: “Але я живий, я не потонув, подібно до всіх моїх товаришів” [2, 72]. Натомість, у Кукурузо, який також у дві колонки записував події, у графі “пригоди” зазначено лише “наловив риби і з’їв”, а графа “неприємності” містить аж шість позицій, як-от “обпікся на сонці”, “протікає каструля” тощо. Як бачимо, елементи нового тексту (трилогії) виражають певну рису прототексту, об’єкта пародії, і в такий спосіб створюється “третій план пародії” (Н. Фатеева), що виявляє майстерність її автора. Отже, зниженість серйозності прототексту в дитячій повісті є засобом творення комічного.

Таким чином, перша частина трилогії “Тореадори з Васюківки” вступає з романом Д. Дефо “Робінзон Крузо” в такі міжтекстові взаємозв’язки: власне інтертекстуальні (алюзії та цитати), паратекстуальні (заголовок повісті та цитата-заголовок безпосередньо в тексті), гіпертекстуальні (пародіювання прототексту як засіб створення комічного в трилогії).

Текст повісті М. Твена “Пригоди Тома Сойєра” присутній у другій частині. Епізод із походом на кладовище інтертекстуально співвідносить тексти американського й українського письменників. Том Сойєр та Гек Фін мали на меті перевірити засіб проти бородавок, проте стали свідками вбивства. Про цю подію і згадують Ява з Павлушею: “То боягузи, заячі душі, повидумували, що на кладовищі вночі страшно... Пам’ятаєш, *Том Сойєр і Гек Фін теж ходили вночі на кладовище. І – нічого...*

– Авжеж... Нічого... – криво усміхнувся я [Павлуша. – С. Б.]. – *Тільки в них на очах індієць Джо вбив лікаря...*” [4, 275].

Ця номінативна алюзія твенівського твору є легко упізнаною і містить у собі згадку про основну сюжетну лінію.

У другій та третій повістях трилогії простежуються впливи таких “сильних” текстів, як “Ревізор” та “Повість про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем” М. Гоголя. Перший прототекст з’являється у вигляді цитати-заголовка: “Поставимо *«Ревізора» Гоголя»* [4, 145]. До речі, саме гоголівський текст у трилогії найбільше використовується цитатами. Наприклад, у міркування Павлуші щодо ролі у виставі введена цитата з гоголівських приміток для акторів: “Я вважав, що ця роль [Хлестакова. – С. Б.] якраз для мене. Сам Гоголь пише, що *Хлестаков – «тоненький, худенький... без царя в голові... неспроможний зупинити постійної уваги на якій-небудь думці...»*” [4, 145].

Іншим поширеним засобом інтертекстуальності слугує використання власних назв та імен, що є “концентрованим «згустком» сюжету тексту, який увійшов у літературну історію” [6, 35]. Як приклад, наведемо роздуми Павлуші: “*Гоголь – геніальний письменник. Він знав, що ми з Явою гратимем у «Ревізорі», і написав дві ролі – Добчинського і Бобчинського»* [4, 146].

Заголовок третьої частини трилогії “Таємниця трьох невідомих, або Повесть про те, як посварилися Іван Васильович з Павлом Денисовичем і що з того вийшло” має подвійну інтертекстуальність. Перша частина назви є алюзією на детективи, а друга – трансформованою цитатою назви твору М. Гоголя “Повесть про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем”. Власне початок третьої частини є стилізацією під гоголівську повість. Порівняймо. М. Гоголь починає повість такими словами: “Прекрасна людина Іван Іванович! ... Дуже гарна людина також Іван Никифорович. ... Отже, два шановних мужа, честь і окраса Миргороду, посварилися між собою! ... між тим раніше були відомі як нерозлучні друзі” [8]. Вс. Нестайко у своєму творі зберігає предикацію прототексту: “Прекрасна людина Павло Денисович! ... Гарна людина і Іван Васильович ... А як дружили Павло Денисович з Іваном Васильовичем! Боже мій, господи, як дружили! ... І от ці прекрасні люди посварилися” [4, 274]. Цей уривок відображає гіпертекстуальні відношення тексту з прототекстом.

Висновки. Включення вищезазначених “сильних” текстів (творів Д. Дефо, М. Твена, М. Гоголя) у трилогію “Тореадори з Васюківки” пов’язано з процесом літературної комунікації між автором та реципієнтом-дитиною. При цьому Вс. Нестайко спирався на літературні

інтереси та літературну обізнаність читача. Таким чином, використання інтертекстуальності письменником має на меті не закодувати, а, навпаки, співвіднести прототекст із відповідним епізодом у трилогії задля творення комічного.

Вважаємо, у цьому випадку правомірно говорити про “навмисно марковану інтертекстуальність” (В. Чернявська), тобто автор навмисно та усвідомлено включив у свій текст фрагменти інших текстів, а адресат правильно визначає авторську інтенцію та сприймає текст у його діалогічній співвідносності. Тому в трилогії “Тореадори з Васюківки” активно використані алюзії та цитати прототекстів, що входять до кола дитячого читання або до шкільної програми із зарубіжної літератури та вступають у власне інтертекстуальні, паратекстуальні та гіпертекстуальні взаємозв’язки.

Література

1. Баширова Н. Интертексты в современных английских газетных статьях / Н. Баширова // Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 4. – С. 168–172.
2. Дефо Д. Робинзон Крузо : роман / Д. Дефо. – Одесса : Маяк, 1985. – 296 с.
3. Ильин И. Интертекстуальность / И. Ильин // Современное зарубежное литературоведение : энциклопед. справ. – М. : [б. и.], 1996. – С. 215–221.
4. Нестайко Вс. Тореадори з Васюківки / Вс. Нестайко. – К. : Веселка, 1973. – 415 с.
5. Славова М. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе / М. Славова. – Киев : Изд.-полигр. центр “Киев. ун-т”, 2002. – 94 с.
6. Фатеева Н. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи / Н. Фатеева // Изв. АН. Сер. лит. и языка. – 1998. – № 5. – С. 25–38.
7. Хализев В. Теория литературы : учебник / В. Хализев. – М. : Высш. шк., 2002. – 437 с.
8. Режим доступу : http://az.lib.ru/g/gogolx_n_w/text_0060.shtml

УДК 821.161.2 – 1.09; 821.112.2 – 1.09

Оксана Самолюк

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено аналізу української та німецької поезії 40-х років у контексті їх інтертекстуальної природи. У ній розглядається поезія Андрія Ма-